

KAMPERSTRAAT 17 TE ZWOLLE

Bouwhistorische verkenning en waardestelling van de kapconstructie

lantschap

adviesbureau voor landschap en cultuurhistorie

KAMPERSTRAAT 17 TE ZWOLLE

Bouwhistorische verkenning en waardestelling van de kapconstructie

Inhoud

Inleiding	2
Beschrijving	3
Kapconstructie	4
Bouwgeschiedenis	6
Conclusie en waardestelling	9
Aanbevelingen	9

Bijlage

© Lantschap VOF mei 2001

Onderzoek: Lantschap Doesburg Bergstraat 41 6981 DB tel. 0313 650 190

Opdrachtgever: COC Zwolle

Veldwerk: Wijnand Bloemink en Peter Boer

Tekst, foto's en tekeningen: Peter Boer

Foto omslag: Voorgevel Kamperstraat 17

Inleiding

In opdracht van COC Zwolle is door Lanſchap een bouwhistorische verkenning uitgevoerd van de kap van het rijksmonument Kamperstraat 17 te Zwolle. De kapconstructie van dit pand vertoont dusdanige technische gebreken dat structurele onderhoudswerkzaamheden niet veel langer kunnen worden uitgesteld. Vooruitlopend op deze werkzaamheden is overleg gevoerd met de afdeling Monumentenzorg van de gemeente Zwolle waarbij onder andere de wenselijkheid van handhaving van de dakbedekking van asfaltshingles en bijbehorende hulpdraagconstructie aan de orde geweest is. Omdat onder de recent aangebrachte shingles een nog vrijwel gave sporenkap aanwezig is overweegt het COC om de naar verwachting oorspronkelijke dakbedekking met Oudhollandse dakpannen weer aan te brengen. Een in de zoldervloer aangebracht niveauverschil heeft geresulteerd in een aanpassing van de voet van de kapconstructie, nut en noodzaak van deze ingreep was vooralsnog raadselachtig en ook de plaatsing in de bouwgeschiedenis van het pand was onduidelijk.

De vraagstelling voor de bouwhistorische verkenning luidde: kan aan de hand van de huidige bouwsporen, eventueel aangevuld met archiefonderzoek, de historische situatie van deze kapconstructie herleid worden en volgen uit deze resultaten aanbevelingen voor de wijze van herstel.

Als meest voor de hand liggende methode om bovenstaande vragen te beantwoorden is aanvankelijk gedacht om de aanwezige constructieonderdelen exact op te meten en vervolgens de meetresultaten in een dwarsdoorsnede van de zolderborstwering te projecteren. Al tijdens het veldwerk bleek dat de situatie op zolder veel complexer was dan op voorhand was ingeschat. Om binnen de beschikbare tijd tot concrete resultaten te kunnen komen is daarom besloten om de verkenning uit te breiden over het gehele pand, waarbij het accent wel op de kapconstructie is blijven liggen. Hierbij zijn, behoudens het verwijderen van een recent aangebracht paneeltje in de verhoging op zolder, geen betimmeringen e.d. verwijderd. Aanvullend op het veldwerk zijn in het Gemeentearchief de bouwdoSSIERS geraadpleegd.

De oostelijke spantbenen van de spanten 1 en 2. Opvallend is de kleine tussenruimte. In een lichtere houtkleur zijn de aanlopers goed te zien die bij het verhogen van de borstwering noodzakelijk werden.

Beschrijving

Kamperstraat 17 is gelegen aan de zuidzijde van de straat op een geheel bebouwd perceel dat zich uitstrekt tot aan de achterliggende Kalverstraat. Aan de voorzijde telt het huis één verdieping met daarboven een zolder. De dakvorm is in hoofdopzet een zadeldak met de nok loodrecht op de straat en een dakschild aan de achterzijde; de lijstgevel aan de straat eindigt halverwege de kap. De aansluiting van het zadeldak met de voorgevel is gemaakt met een dwars schilddak waarvan de nok op gelijke hoogte met het hoofddak ligt. De kelder is waarschijnlijk bij een verbouwing in de 20ste eeuw dichtgegooid.

Aan de achterzijde is een verdiepingloze aanbouw gesitueerd die in een aantal fasen in de eerste helft van de 20ste eeuw tot stand gekomen is en die voor het onderzoek verder buiten beschouwing blijft. Uit de ruimtelijke opbouw van het huis valt zonder destructief onderzoek geen nadere fasering te herleiden; mede doordat vrijwel alle mogelijk interessante constructieonderdelen achter recente betimmeringen schuilgaan is de historische potentie van het huis slecht in te schatten. De grote breedte van de gevel en de bijbehorende overspanning van verdieplings- en zolderbalklaag versterken de oppervlakkige indruk van een huis van niet al te hoge ouderdom dat in de 18de of 19de eeuw in één bouwcampagne tot stand gekomen is. Omdat in dit deel van de Kamperstraat veel panden in hoofdopzet dateren uit de 14de eeuw¹ is het echter heel waarschijnlijk dat veel informatie schuilgaat achter plafonds, voorzetwanden en betimmeringen. Een heel beperkt maar niet onbelangrijk zicht op de oudere opzet van het huis werd verkregen in de ruimte boven het verlaagde plafond van de begane grond. Aan weerszijden van een ongeveer midden in het huis evenwijdig aan de voorgevel aangetroffen stalen balk die een bakstenen muur draagt, zijn restanten van eiken moerbalken waargenomen. De moerbalk aan de achterzijde is voorzien van een geprofileerd sleutelstuk, bij de afgezaagde moerbalk aan de voorzijde horen nog enkele kinderbinten en de naaldhouten vloer. Het bijzondere van deze vondst is dat de onderzijde van deze vloer voorzien is van een decoratieve schildering met ranken die dateert uit eerste decennia van de 17de eeuw². Deze rijke schildering bevestigt het bekende beeld dat in dit deel van de Kamperstraat over het algemeen de bovenlaag van de bevolking woonachtig was. Mede op grond van deze ontdekking kan voorzichtig aangenomen worden dat de huidige bebouwing een complexere bouwgeschiedenis heeft dan op grond van de zichtbare onderdelen verondersteld mag worden.

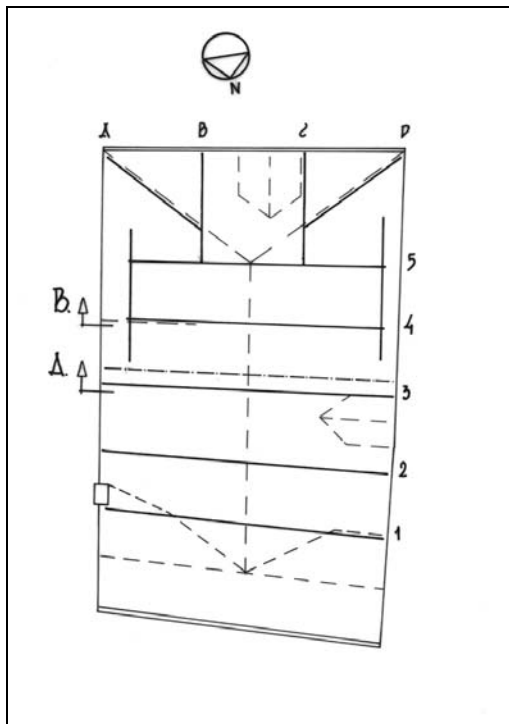
Beschildering met Renaissancemotieven op de onderzijde van de verdieplingsvloer.

Achter een moderne balk is een donker geschilderd sleutelstuk waarvan de onderzijde is afgezaagd nog net zichtbaar.

¹ Dirk J. de Vries, De middeleeuwse wijk Voor(st)erstraat in Zwolle in: Archeologie en Bouwhistorie in Zwolle 4, Zwolle 1998, blz. 13 e.v.

² I.M. Breedveldt Boer, Plafonds in Nederland 1300-1800, RDMZ Zeist, 1991, blz. 44-45.

Schetsmatige plattegrond van de zolderverdieping. De A-spanten zijn genummerd 1 tot en met 5; halve spantjes aan de achterzijde zijn gemerkt A tot en met D. Aan de linkerzijde is met een A (verhoogde borstwering) en een B (verhoogde vloer) de locatie van de getekende doorsneden aangegeven.

Kapconstructie

De hoofdopzet van de kapconstructie bestaat uit vijf spanten. Deze spanten zijn opgebouwd uit een tweetal naaldhouten spantbenen die met een hanenbalk van hetzelfde materiaal zijn gekoppeld. Deze hanenbalk wordt aan weerszijden door korbelen ondersteund. Op de hanenbalk rusten de flieringen die op hun beurt de rondhouten daksporen ondersteunen. Dit type kap – met als voorlopige werknaam A-spant – is recentelijk bij inventarisaties door Landschap in Zwolle veelvuldig aangetroffen maar is daarbuiten en in de literatuur vrijwel onbekend. A-spanten worden hoofdzakelijk in een 18de-eeuwse context aangetroffen. Vaak komen zij voor bij relatief brede huizen waarvan de lijstgevel aan de voorzijde tot halverwege de kap doorloopt. Op deze wijze ontstaat aan de voorzijde op zolderniveau de mogelijkheid om een of meerdere vertrekken zonder schuine wanden te realiseren. Borstweringen ontbreken vrijwel altijd bij dit type kap³. Het achterste deel van de zoldervloer van Kamperstraat 17 is ruim 60 cm hoger dan aan de voorzijde. De twee A-spanten (nummers 4 en 5) die op dit deel staan zijn afwijkend uitgevoerd; de korbelen hiervan zijn gezaagd uit 14de-eeuwse eiken daksporen waar in enkele gevallen nog de oorspronkelijke gesneden telmerken op te zien zijn. De korbelen zijn onder en boven koud tussen spantbeen en hanenbalk gespijkerd. De spantbenen zijn korter en rusten aan beide zijden op lange platen die haaks los boven op de balklaag zijn aangebracht. Deze groen geschilderde balklaag is enkelvoudig uitgevoerd en later voorzien van een vrijhangend stucplafond. De onderliggende ruimten op de verdieping zijn in de huidige situatie voorzien van een veel lager plafond. De spanten met de nummers 1, 2 en 3 hebben korbelen van naaldhout die aan de bovenzijde met een met spijkers gezekeerde halfhoutse verbinding zijn bevestigd. De onderzijde is koud gespijkerd. Als we de onderlinge afstand en de verdeling over de plattegrond beschouwen dan blijkt dat spant 1 vrij ver van de voorgevel staat, spant 2 erg dicht naast spant 1 staat en dat de tussenruimte tussen spant 2 en 3 weer erg groot is. De plaatsing van de spanten 4 en 5 op de al genoemde platen in plaats van rechtstreeks op de balklaag wijst op het feit dat deze spantbenen afgezaagd zijn en dus oorspronkelijk langer waren. Het dakschild aan de achterzijde wordt gedragen door twee halve spantjes

³ Representatieve voorbeelden in Zwolle zijn: Diezerstraat 82 en 106, Roggenstraat 9 en 10.

Overzicht van de zolderborstwering ter hoogte van getekende doorsnede A. De daksporen en A-spant nummer 3 steunen op een ingemetselde muurplaat die op de foto schuilgaat achter de los gestapelde bakstenen.

Overzicht van de zolderborstwering ter hoogte van getekende doorsnede B. Aan de rechter zijde van het dakvenster is het oostelijke spantbeen van spant 4 voorzien van een lange (verdwenen) en een korte aanloper. In de huidige dakbedekking is deze overgang nog steeds als sprong zichtbaar.

onder de kepers (A en D) die op hun beurt weer steunen op de halve spantjes B en C. Iets uit het midden van de achtergevel is bovenin een dakkapel een uitschuifbare hijsbalk gemonteerd. In het verlengde van deze hijsbalk is een deel van een houten machinefundering zichtbaar, waarschijnlijk was hierop de bijbehorende elektromotor bevestigd.

Spanten 1, 2 en 3 zijn geplaatst op een muurplaat ter hoogte van de zoldervloer. Boven op deze muurplaat is later een borstwering gemetseld. Gezaagde aanlopers van 6,5 x 6,5 cm overbruggen de afstand tussen de bovenzijde van deze borstwering en de daksporen/spanten. Op het achterste deel van de zolder wordt de afstand tussen de daksporen/spanten en de muurplaat ook met gezaagde aanlopers overbrugd. Deze aanlopers zijn echter veel korter dan aan de voorzijde. Ter plekke van de achtergevel en de laatste meters van de dakschilden aan weerszijden staan de daksporen rechtstreeks op de muurplaat en zijn aanlopers dus niet noodzakelijk. In de bijlage is de beschreven situatie in principe weergegeven op een tweetal doorsneden over de zolderborstwering (doorsnede A en B). Boven de twee vertrekken aan de voorzijde is een enkelvoudige vlieringbalklaag aangebracht die via een randbalk met ijzeren stripjes aan spant nummer 1 is opgehangen. Aan de gevelzijde is ook een randbalk aangebracht. Deze randbalk is vrij van de gevel geplaatst. Op deze wijze blijft tussen balk en gevel ruimte vrij zodat de schuiframen van de zoldervertrekken hierlangs naar boven kunnen schuiven.

Links: Binnenzijde van de voorgevel op de vliering. Tussen de verticale stijlen kunnen de schuifvensters van de zoldervertrekken omhoog schuiven.

Rechts: Detailfoto van het oostelijke dakvlak. Ongeveer in het midden is de verticale sprong in de dakbedekking zichtbaar. Rechts op de voorgrond is nog net een stukje afgetopt metselwerk te zien (zie pag. 8).

In geopende toestand staan de weggeschoven ramen dus achter de zolderborstwering. De kapconstructie van het dwarskapje vlak achter de gevel is geheel opgebouwd uit rondhouten daksporen en kepers.

Over het gehele dak is met enige tussenruimte, als een soort paraplu, nieuw dakbeschot aangebracht met als dakbedekking asfaltshingles.

Bouwgeschiedenis

Voor het plaatsen van de bovengenoemde aanpassingen in de tijd is de bouw van de voorgevel van groot belang. Aan de hand hiervan kan door terug te redeneren de chronologie bepaald worden. Het metselwerk van de zeer sober uitgevoerde voorgevel laat zich door het geheel ontbreken van decoratie of geleding lastig dateren; de bakstenen zijn zorgvuldig verwerkt en het voegwerk is zeer verzorgd. De roedeverdeling van de vensters en de tandlijst onder de kroonlijst bieden wat meer houvast. Bij een combinatie van genoemde kenmerken past heel goed een datering omstreeks het midden van de 19de eeuw.

Westzijde van spant 1. Dit spant staat in het verlengde van het opgaande metselwerk van de achtermuur van de vertrekken op zolder.

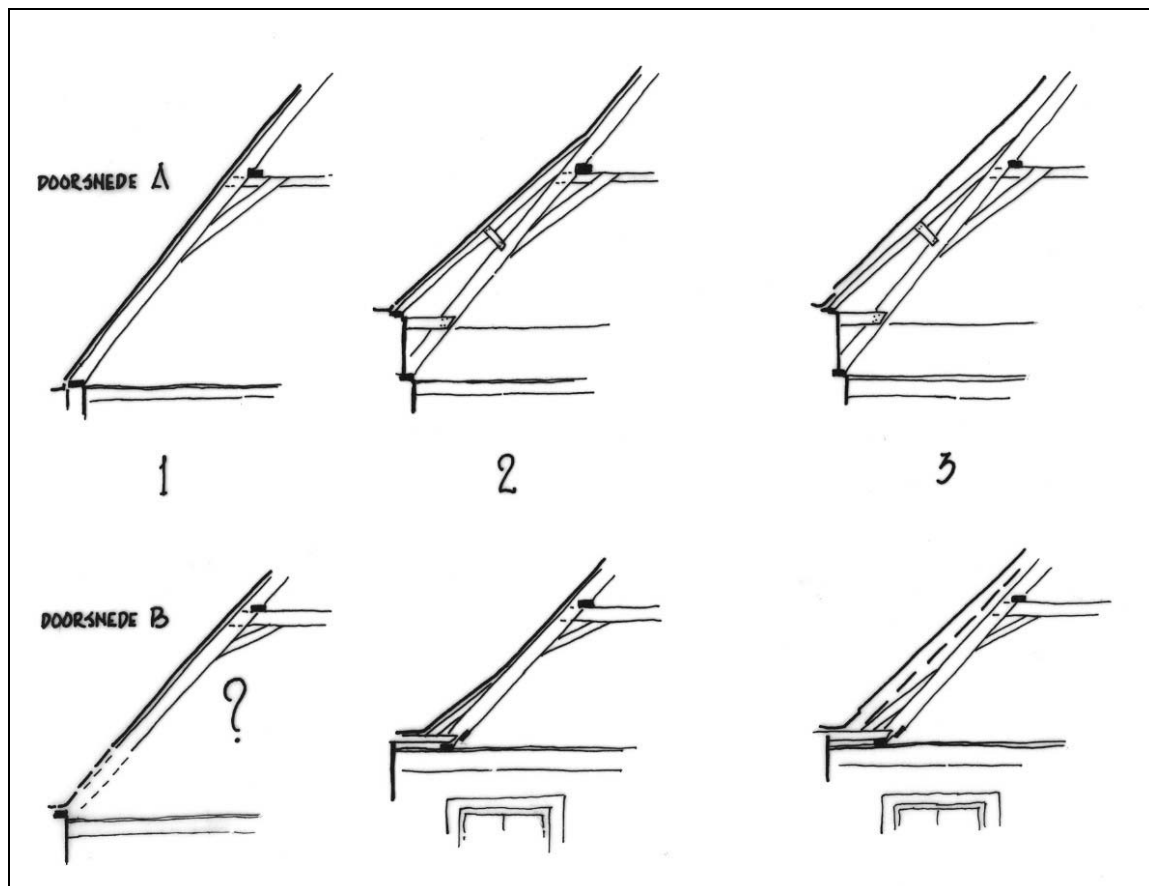
Detail van de aansluiting van het metselwerk op het westelijke spantbeen van spant 1. De bovenzijde van het gepleisterde metselwerk loopt in de lijn van de aanlopers ter plaatse.

Ter plaatse van de aansluiting van het opgaande muurwerk van de vertrekken op zolder met de westzijde van spant nummer 1 is de oorspronkelijke daklijn nog goed herkenbaar. In de lijn van de aanlopers tekent de daklijn zich af boven een pleisterlaag. Hierboven markeren spijkers in het opgaande metselwerk het daklood waarmee de aansluiting met het dakvlak waterdicht gemaakt is. Genoemde pleisterlaag is aangebracht over een aantal lagen metselwerk die niet horizontaal maar met de richting van het spantbeen zijn mee gemetseld. Voor deze niet erg voor de hand liggende oplossing is waarschijnlijk gekozen vanwege de aansluiting op het spant. Bovenstaande betekent dat omstreeks 1850 bij metselen van de voorgevel en het bijbehorende muurwerk van de vertrekken op zolder de borstwering ter plaatse van de spanten 1, 2 en 3 verhoogd moet zijn. De aansluiting met de reeds bestaande dakvlakken werd toen gerealiseerd met aanlopers. In de tekening op de volgende pagina is de situatie voor deze aanpassing aangegeven als fase 1. Van de al aanwezige spanten 1, 2 en 3 is spant 1 waarschijnlijk naar achteren verplaatst zodat aan de voorzijde een tweetal vertrekken zonder schuine wanden of vrij in de ruimte staande spanten gemaakt konden worden. De vloer van de vliering is daarna met een hulpbalk aan de hanenbalk van spant 1 bevestigd.

In de huidige kap zijn alle aanlopers van gelijke doorsnede en op vergelijkbare wijze verwerkt. Op de oostzijde van spant 4 zijn zelfs twee aanlopers gespijkerd geweest: hier komen de lange aanlopers van de voorzijde en de korte aanlopers van de achterzijde bij elkaar en moet er een verticale sprong in het

dakvlak gezeten hebben. Hieruit valt te concluderen dat tegelijkertijd met de bouw van de voorgevel en de bijbehorende verhoging van de borstwering ook de ophoging van de zoldervloer aan de achterzijde is gerealiseerd (fase 2). Dat hierbij bestaande spanten zijn afgezaagd ligt voor de hand. Hierbij is in ieder geval gebruik gemaakt van voorhanden zijnde gesloopte eiken daksporen.

De schuifvensters in de achtergevel hebben geprofileerde stijlen, deze profilering loopt niet in de bovendorpel door, de betekenis hiervan is niet duidelijk. Omdat de achtergevel geheel gepleisterd is valt over de plaatsing van deze vensters geen nadere uitspraak te doen. Vooralnog lijken zij tot dezelfde bouwcampagne als de voorgevel te horen.

Schematische fasering van de aanpassingen van de dakvoet en de gevolgen voor de daklijn ter plaatse van doorsnede A (boven) en doorsnede B (beneden).

Fase 1 is de periode vóór 1850, waarbij er nog geen sprake is van een verhoogde borstwering of verhoogde vloer.

Fase 2 begint omstreeks 1850 na het op metselen van de borstwering en het verhogen van het achterste deel van de zoldervloer.

Fase 3 is de huidige situatie waarbij de historische constructie geheel afgedekt wordt met nieuw dakbeschot en asfaltshingles. (Het bij fase 2 en 3 getekende venster is de projectie van een venster in de achtergevel.)

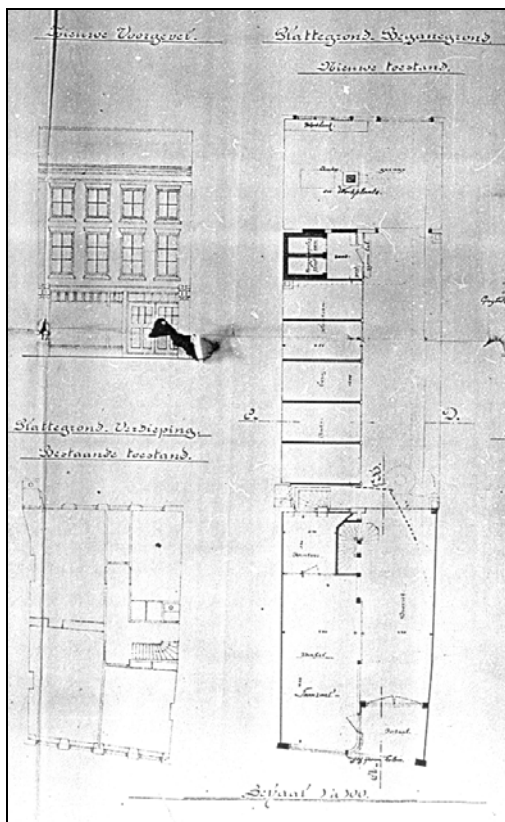
We hebben omstreeks 1850 dus te maken met een vrij ingrijpende verbouwing waarbij een geheel nieuwe voorgevel tot stand kwam en tegelijkertijd de zoldervloer aan de achterzijde verhoogd werd. Hiervoor was een substantiële aanpassing van de kapconstructie noodzakelijk waarbij de afstand tussen de nieuwe muurplaten en de bestaande kap met gezaagde aanlopers overbrugd werd. Over de aanlopers werden nieuwe panlatten gespijkerd die in de huidige situatie op een enkele plaats nog in situ aanwezig zijn. De dakbedekking zal bestaan hebben uit Oudhollandse dakpannen. Over de situatie vóór 1850 (fase 1) zijn we voor het gedeelte van de kap aan de voorzijde (voor de verhoging) redelijk goed geïnformeerd; de voormalige dakvoet wordt gemarkeerd door een nu ingemetselde muurplaat waar de

spanten 1, 2 en 3 en de bijbehorende daksporen op staan. Er was dus geen borstwering. Waarschijnlijk was het dak aan de voorzijde voorzien van een dakschild (hoewel een topgevel natuurlijk ook tot de mogelijkheden behoort kan hebben).

Het kadastrale minuutplan van omstreeks 1830 geeft voor Kamperstraat 17 hetzelfde bebouwde oppervlak als de volledige huidige zolderverdieping. Omdat deze kaart alleen iets zegt over de eigendomsverhoudingen en niets over de aard of de hoogte van de bebouwing blijft onduidelijk of toen sprake was van een apart voor- en achterhuis met afzonderlijke kappen of een onder één dak verenigde bouwmassa. De aan de achterzijde net boven de goot uitstekende bouwmuren geven mogelijk een indicatie. Met enige fantasie valt met name in de aan de oostzijde met dakpannen afgedekte muur afgetopt metselwerk te herkennen dat in de richting wijst van topgevels die bij een dwarskap zouden kunnen horen. Van deze gevels valt evenwel niet te bepalen of zij bij Kamperstraat 17 of één van de belendingen behoort hebben.

In 1920 vond de volgende ingrijpende verbouwing plaats⁴; M. Meyerink tekende de plannen voor een toonzaal met werkplaats en bergingen ten behoeve van een automobielbedrijf. Om de nieuwbouw in de tuin met voertuigen te kunnen bereiken werd op de begane grond naast een nieuwe onderpui een onderdoorgang gemaakt. Hiervoor was het noodzakelijk de trap naar de achterzijde te verplaatsen en werd de indeling van de begane grond geheel gewijzigd. De hijsvoorziening aan de achterzijde zou heel goed bij deze verbouwing kunnen horen. In 1938 vraagt Automobielbedrijf Smit en Co een bouwvergunning aan voor het vernieuwen van de bedrijfsruimten op het achterterrein.⁵

In de jaren '70 van de vorige eeuw nam dansschool Wiering haar intrek in het pand en werd de onderdoorgang weer dicht gemaakt en kwam de verdiepingstrap op de huidige plaats. Waarschijnlijk werd destijds ook de gehele kap (illegaal) afgetimmerd met het 'zwevende' dakbeschot met daarop asfaltshingles (fase 3).⁶

Gedeelte van de tekening behorende bij de bouwaanvraag van 1920 waarbij ingrijpende aanpassingen ten behoeve van een automobielbedrijf worden uitgevoerd.

⁴ Gemeentearchief Zwolle, DA 002-1491

⁵ Gemeentearchief Zwolle, Bouwvergunning 2181

⁶ In het gemeentearchief werd geen bouwvergunning aangetroffen.

Conclusie en waardestelling

De oudste aangetroffen bouwsporen in Kamperstraat 17 dateren uit het begin van de 17de eeuw. Gezien de beperktheid van het onderzoek is over de bouwgeschiedenis van voor die tijd niets met zekerheid te zeggen.

De vorm van de kap is tot stand gekomen bij een verbouwing omstreeks het midden van de 19de eeuw. Daarbij is de voorgevel vernieuwd en zijn de borstwering en het achterste deel van de zoldervloer verhoogd. Van de huidige vijf A-spanten zijn met zekerheid de nummers 1, 2 en 3 en waarschijnlijk ook de nummers 4 en 5 destijds hergebruikt. De kapconstructie is niet bijzonder gaaf en heeft geen grote zeldzaamheidswaarde. De constructie heeft voor het pand wel een grote documentaire waarde. In de tweede helft van de twintigste eeuw is de gehele kap afgedekt door een vrij van de historische constructie aangebrachte schil die bestaat uit een lichte hulpconstructie van hout, dakbeschot en als dakbedekking asfaltshingles. Onder deze schil is de situatie zoals die omstreeks 1850 tot stand kwam vrijwel compleet bewaard gebleven. De 19de-eeuwse vernieuwingen en aanpassingen staan in een duidelijk verband met elkaar en er zijn in zowel constructief als cultuurhistorisch opzicht geen argumenten voorhanden om deze aanpassingen geheel of gedeeltelijk ongedaan te maken. De huidige dakbedekking van asfaltshingles is in esthetisch opzicht een negatieve factor in de beleving van dit rijksmonument. Met name in het aanzicht van de dwarskap aan de voorzijde en het overzicht over het gehele dak vanaf de Kalverstraat vormen het uiterlijk en de structuur van de dakvlakken en in mindere mate de dakhelling een zeer storende factor.

Aanbevelingen

Hoewel grootschalige ingrepen op zeer korte termijn niet noodzakelijk lijken, verdient het aanbeveling om op basis van bovenstaande conclusies de huidige dakbedekking op termijn te vervangen door ceramische dakpannen (de levensduur van asfaltshingles is sowieso niet oneindig). Daarbij kan de historische situatie van omstreeks 1850 – waarvan de constructie nog vrijwel compleet aanwezig is – als uitgangspunt voor herstel dienen.

Als onderdeel van het herstelplan dienen door een ter zake deskundige architect of bouwkundige details van de diverse aansluitingen, overgangen en goten uitgewerkt te worden.

Gelijktrekken van het vloerniveau van het achterste deel van de zolderbalklaag met de voorzijde is vanuit bouwhistorisch en constructief oogpunt ongewenst.

Aanpassing van de dakbedekking kan desgewenst ook gefaseerd uitgevoerd worden, afzonderlijke behandeling van dwarskap aan de voorzijde en de rest van het zadeldak ligt daarbij voor de hand.

Overzicht van de achtergevel vanaf het platte dak van de aanbouw.